

ÚVOD

Od dětství se mé kroky ubíraly směrem k umění. Jakákoli výtvarná činnost je cestou, kterou mohu vyjádřit své pocity, představy a přání v situacích, ve kterých bychom jen těžko hledali slova.

Většina dětí kolem desátého roku ztrácí zájem o kresbu a jakoukoli jinou výtvarnou činnost. Možná si uvědomují, že výsledky jejich práce nejsou takové, jaké očekávaly a jaké by si přály, a proto již dále kreslit nechtějí. V dnešní době je naše snažení a práce zaměřena především na výsledný úspěch, místo toho, abychom pociťovali radost a uspokojení z tvůrčí práce.

Kresba je chápána jako základní vyjadřovací prostředek dětí. Čím víc budou mít zkušeností a možností tvořivě pracovat, tím bude jejich vyjádření pestřejší a zajímavější. Vlastní kresba je první dětská zkušenost s vyjádřením vlastních myšlenek, pocitů a přání, která si mnohdy neuvědomují, proto je důležité na této stránce jejich osobnosti pracovat.

Jednou z mých nejoblíbenějších výtvarných technik je kresba. Proto jsem ráda, že mohu pomoci dětem, díky správnému přístupu a vhodně zvoleným kresebným technikám, naučit se hledat své možnosti. Ve své bakalářské práci jsem se zaměřila na možnosti zpracování výtvarné koncepce pro děti předškolního věku, která by zpřístupnila rodičům i učitelkám mateřských škol rozmanitou škálu kresebných technik a umožnila by rozšíření dnešní chudé nabídky výtvarných činností při práci s dětmi.

Bakalářskou práci jsem rozdělila na dvě hlavní části. V teoretické rovině jsem poukázala na nejpoužívanější kreslířské techniky – suchou a mokrou stopou a zároveň jsem popsala i z mého pohledu zajímavé techniky kresby. Při přípravě a zpracování druhé části bakalářské práce jsem vycházela z vlastních praktických zkušeností, které jsem získala při konkrétní denní výtvarné činnosti s dětmi předškolního věku ve dvou mateřských školách. V rámci přípravy jednotlivých výtvarných úkolů jsem se snažila skloubit určité výtvarné řady a kreslířské techniky tak, aby v dětech probudily výtvarné cítění a aby byly zároveň pro ně přirozené, pochopitelné a proveditelné.

Kresebné techniky jsem zapracovala do výtvarných řad a zjišťovala, které jsou pro předškolní děti vhodné a v čem vidím úskalí při jejich použití.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1.1 KRESBA JE DŮLEŽITÝM PRVKEM UMĚNÍ

Kresba je jeden z nejstarších druhů umění. Kořeny má již v pravěku, kdy pravěcí lidé kreslili dřevěnými uhlíky na stěny jeskyní. Pomocí kresby si lidé usnadňovali komunikaci a jednalo se většinou o lovecké výjevy. Je to forma optického dorozumívání. Měli potřebu nějakým způsobem zachytit zkušenost a předat ji ostatním. Zprvu měla pomocné poslání a nebyla pokládána za samostatné umělecké dílo. Sloužila jako první záznam a návrh pro další výtvarné zpracování uměleckých děl v malbě, sochařství, architektuře a uměleckém řemesle. Během staletí se význam měnil a dnes je důležitou výtvarnou disciplínou. „Kresba prokázala nepochybné právo na samostatný život, podnítila vznik příbuzných odvětví, jako je ilustrace, karikatura, kreslený film, novinová kresba, knižní obálka, inzerát, plakát, umělecká grafika; všechna tato odvětví předpokládají kresbu na náročné úrovni.“¹

Kresba je technikou, kde využíváme linií, bodů a šrafů k zobrazení daného námětu. Kresebná linie může mít mnoho podob a záleží za jakým účelem je kreslena. Což znamená, že lišit se od sebe bude např. náčrtek se studijní kresbou, která je mnohem propracovanější. Ovlivňuje ji také to, jakým nástrojem je kreslena a jaká je osobnost samotného člověka, který na kresbě pracuje. Linie vypovídá svou jemností nebo důrazností o dané skutečnosti. Může vyjádřit klid, vzrušení, strach nebo radost. I když základním nosným prvkem je linie, musíme si uvědomit, že linie sama o sobě v reálném světě neexistuje. Jsou to pouze soustavy ploch nebo tvarů různých barev a odlišného odstínění. Linie je výchozí prvek kresby, avšak pouze ji určitým způsobem předpokládáme a následně přechází v jeden celek odstínovaných ploch, kde hlavní strukturou je šrafura.

Kreslířské techniky se rozdělují z několika hledisek. Z hlediska technologického se zaměřujeme zejména na postup výtvarné práce, oproti tomu hledisko významové je soustředěno na námět a obsah výtvarné činnosti. Další dělení je většinou podle nástrojů a pomůcek, kterých využíváme. Známe techniky **suchou stopou**, kam patří uhlí, rudka, tužka, pastely, křídly, pastelky. A používáme i techniky kresby **mokrou stopou**, což je především tuš, fixy, kresba štětcem nebo

¹ TEISSIG, K. *Technika kresby*, s. 8

dřívkem a můžeme sem zařadit i lavírovanou a kolorovanou kresbu. Méně známé dělení je na kreslící prostředky se širokou stopou a prostředky s užší stopou.

Avšak bylo by mylné se domnívat, že za působivost kresby může materiál, jaký použijeme nebo technika, kterou pracujeme. Vždy je to práce kreslířovy ruky a schopnost s divákem opticky komunikovat.

1. 2 KRESBA JAKO SOUČÁST ŽIVOTA DĚTÍ

Kresba je prvním a nejpřirozenějším výtvarným projevem. Už v nejútlejším věku objevujeme tajemství linií a bodů. Je to pro dítě hra a hledá si hračky, které by mohlo využít. Děti láká pohyb ruky s nástrojem, který zanechává stopu jako určitý odkaz na jeho tvůrčí činnost. Snadno se dá sledovat posun od kresby prsty do kaše nebo lžící po stole. Dá se říct, že dítě je schopno výtvarné činnosti od doby, kdy ovládá jednoduchý úchop. Ale v tomto období není schopno ještě pochopit smysl toho, co dělá. Je to spontánní činnost. Postupně hra přechází v uvědomělý projev. Děti se ke své kresbě staví s obdivem. Je to pro ně dobrodružný a vzrušující děj, kdy se stávají součástí něčeho nového. Nepotřebují žádný rozumný důvod, kreslí, protože chtějí a hlavně pro sebe. Neprahnou po pochvale, ale když ji dostanou, je to pro ně největší odměna. Důležité je nezpochybňovat, neusměrňovat ani jakýmkoli způsobem neomezovat jejich projev a nechat tak plně rozvinout individuální talent.

Nikdy se nebude jednat o zcela dokonale propracovanou kresbu, ale důležité je, že dítě cítí radost z tvůrčí práce a nebojí se výsledku, dokonce se na něj těší. Proto se snažíme kreslení dětem přiblížit co nejhravější formou. Čím je hra s kresbou živější a rozmanitější, tím jsou děti více vtahovány do tvůrčího děje. Nabízíme jim objevné hry s neobvyklými materiály a nástroji, kdy mají možnost cítit působení rytmu a struktury linií. Když je necháme objevovat linie ve světě, který je obklopuje, zjistíme, že mohou být velmi neúnavné a tvořivé. Pokud jim umožníme pracovat s netradičním materiálem, jsou schopni vymyslet mnoho variant a obměn. V mateřských školách tato rozmanitost mnohdy chybí a děti se stávají jen vykonavateli stereotypní činnosti, kdy ani nevyzkouší možnosti kreslicího nástroje a techniky. To znamená, že je dobré před tvorbou vlastní kresby vyzkoušet, co se s daným kreslicím materiálem dá dělat. Objevovat, co všechno vytváří linii, v čem se liší a porovnávat strukturu stopy, kdy rozvíjíme i komunikační dovednosti.

„Zapamatujte si, prosím, že cílem není udělat hezký výkres, úhledný výkres, dobrý výkres atd., nýbrž prostě kreslit.“²

² MEGLINOVÁ, D. MEGLIN, N. *Kreslení jako cesta k sebevyjádření*, s. 24

1. 3 TECHNIKY KRESBY SUCHOU STOPOU

„Kresba suchou stopou zahrnuje kreslířské techniky, které zanechávají stopy pigmentu – tuhy, hlinky, uhlu.“³

1. 3. 1 KRESBA UHLEM

Uhel je jeden z nejstarších kresebných materiálů. „Staré prameny uvádějí, že se uhlu nejčastěji používalo k náčrtům deskových obrazů nebo fresek.“⁴ I dnes se dá uhel využít jako pomůcka k předkreslení malby, ale častěji se chápe jako samostatný kreslící prostředek. Uhel patří mezi prostředky, které minimálně omezují tvůrce a svou přímočarostí může poukazovat na kreslířovu jistotu při práci. Je to nejměkčí kresebný materiál. Avšak svou měkkostí se může lišit. Záleží na tom, zda jsme použili uhel přírodní nebo lisovaný. Přírodní uhel zanechává jemnou, ale bledou stopu, která není stálá a snadno se stírá, avšak působí živějším dojmem. Stopa lisovaného uhlu je tmavá a výrazná, obtížněji se odstraňuje a její čern značně z kresby vystupuje. Lisovaný uhel umožňuje více možností, je černější a stabilnější. Jeho stopa je bez lesku, matově sametová. Uhel obsahuje méně pojiva, proto je jeho stopa měkčí a snadno se roztírá ve srovnání s tužkou. Rozdíly můžeme najít i v odstínu jeho stopy. Materiál je k dostání v nahnědlých, šedočerných až skoro černých odstínech. Liší se měkkostí použitého uhlu a také tlakem, který využijeme při kreslení. Je to univerzální materiál a snadno použitelný k dosažení jemné linky, ale i barvy a stínu.

Technika kresby uhlím je odlišná od kresby tužkou. Uhel držíme způsobem, aby se ruka nedotýkala papíru a nerozmazala tak vznikající kresbu. Je to materiál, který se hodí pro větší kresby, protože mu chybí vlastnosti potřebné pro detail. Vyžaduje spíše oko malíře než kreslíře, tedy schopnost vyjádření pomocí odstínů a barvy než obrysů a linek. Kreslíme nataženou rukou a kreslící deska by měla být téměř ve vertikální poloze, aby uhlový prach mohl volně padat na zem a neulpíval na povrchu papíru. K odstranění z povrchu můžeme použít hadřík, stěrací pryž nebo prach sfoukneme. Hotovou kresbu je nutno konzervovat fixativem, aby se nám při další manipulaci nerozmazala. Fixativ je ve formě postřiku a nanáší se na kresbu v několika vrstvách, vždy po dokonalém zaschnutí. Důležité je, aby fixování bylo lehké a prováděné s největší opatrností.

³ ROESELLOVÁ, V. *Techniky ve výtvarné výchově*, s. 28

⁴ SMITH, R. *Encyklopedie výtvarných technik a materiálů*, s. 100

S uhlem se dá různými způsoby manipulovat a měnit jeho podobu. Pokud s tímto materiálem začneme pracovat, po několika tazích se na uhlu vytvoří ploška, která má ostré hrany. Můžeme kreslit s využitím rohů a hran uhlového klínku, kdy dosáhneme jemné linky. Plochou stranu uhlu můžeme využít k vytvoření širokých tahů. Ty nám pomáhají vyplnit prostor, pomocí tmavých a světlých zastínovaných ploch. „Při uhlokresbě dbáme na to, abychom ji nepřečernili, aby zůstala otevřená, vzdušná. Snažíme se ji udržet jako by stále nedokončenou.“⁵

Kresbu uhlem můžeme rozdělit na několik základních technik podle toho, jakým způsobem s materiálem pracujeme:

- Akademická technika – dokonalé a jemně přecházející stínování;
- Technika bez roztírání – odstínů dosahujeme pomocí neroztíraných čar;
- Kombinovaná technika – roztírané stínované plochy, zvýrazněny rozetřenými čarami.

Záleží na nás, zda zvolíme techniku rozmazávání, foukání uhlu, kresbu prsty nebo stěrací pryž. Ruku můžeme přitlačovat a odlehčovat. Kresbě tak vdechneme život.

Kresba uhlem byla populární i v minulosti a jeden z nejznámějších umělců, který ji využíval, byl Petr Paul Rubens (1577 – 1640). I když byl zejména malíř, vytvořil kolem sta kreseb pomocí uhlu nebo rudky. Ke kresbě přistupoval jako k malbě a typické pro jeho práce je dynamičnost a dramatická kompozice, kdy pohyb zachycuje ve spirálových křivkách. Vyobrazoval zejména mytologické a náboženské výjevy, ale zaměřoval se i na vyobrazování dětí a portréty. Později si zřídil dílnu a většinu práce přenechal jiným. „Mistr sám dělá pouze skici k jednotlivým dílům, kdežto definitivní velké obrazy dokončují učedníci a pomocníci.“⁶

1. 3. 2. KRESBA RUDKOU

⁵ TEISSIG, K. *Technika kresby*, s. 90

⁶ MRÁZ, B. MRÁZOVÁ, M. *Encyklopedie světového malířství*, s. 511

„Rudka je pigment vyrobený z oxidu železa a křídly. Je známá více než tisíc let a poprvé byla použita patrně starými Egypťany při tvorbě hieroglyfů a výzdobě hrobek. Rovněž Římané její pomocí vytvářeli fresky zdobící jejich příbytky.“⁷ V období rané renesance práce s rudkou ustupuje a přednost se dává uhlí a černé křídě, jež jsou stabilnější. Až Leonardo da Vinci (1452 – 1519) prozkoumal vlastnosti a možnosti rudky a jeho díly se nechalo inspirovat mnoho pozdě renesančních malířů. Da Vinci připravoval veliké dílo o anatomii člověka, dílo o přírodě, o světle a stínu a knihu o malířství. Avšak nekreslil jen lidské tělo, ale i zvířata, rostliny a návrhy svých vynálezů. O mnoho let předběhl svou dobu.

Rudku můžeme získat v různých kvalitách a hnědo - červených odstínech. Nejznámější jsou červené, karmínové a sépiové rudky. Dá se pracovat s tyčinkami nebo kousky rudky, rudkovým prachem a rudkovou tužkou. Některé materiály jsou tvrdé, jiné měkké.

Rudka, stejně jako uhlí je schopna vytvořit rozmanitou škálu odstínů. Je také možné ji zvýraznit křídou, která kresbu určitým způsobem zjemní. Kreslí se stejnou technikou jako při práci s uhlím. Slouží jak ke kreslení čar hrotem, tak ke stínování širokými tahy plochou. Roztíráním dosáhneme zjemnění a velmi světlých odstínů. Rudku a všechny její odvozeniny můžeme rozpustit ve vodě a vytvořit tak lavírovanou kresbu. Je nutno dodat, že po zafixování kresby rudka poněkud ztmavne. Avšak mnohdy to není na škodu, vzhledem ke křiklavosti některých červených odstínů.

Při kresbě dětí bychom měli volit menší formát papíru, protože kvůli tlaku, který musíme vynaložit při práci s tímto tvrdším materiálem jsou brzy unavené. Kresbu rudkou můžeme kombinovat i s jinými materiály, jako je uhlí nebo tužka. Stejně jako ostatní kresebné techniky můžeme rudku rozmýť vodou a dosáhneme tak lavírované kresby.

1. 3. 3 KRESBA TUŽKOU

⁷ PARRAMÓN, J. M. *Jak kreslit uhlím, rudkou a křídou*, s. 70

Tužka je vyrobena z tuhy neboli grafitu, což je jednou z forem přírodního uhlíku. „Tuhý grafit byl objeven okolo roku 1500 v Borrowdale v Cumbrii, v severozápadní části Anglie, kde byl pak po tři století těžen.“⁸

Tuhy se musí vypálit a máčet v rozehrátém vosku, aby byly vhodné pro kresbu a do prodeje jsou dodávány nejčastěji zasazené ve dřevě. Škála jejich měkkosti se označuje čísly a písmeny. Čím je číslo vyšší, tím je tuha měkkší. Nejměkkší tuhy se využívají ke kresbě pro jejich výraznou stopu a sytou barvu. Stínování vychází z různých odstínů šedi a dá se dosáhnout velkých kontrastů a zároveň jemných přechodů jednotlivých stínů. Oproti tomu tuhy tvrdé zanechávají bledou stopu a nevytvářejí tak výrazný kontrast světla a tmy. Hodí se spíše pro rýsování, kdy je potřeba, aby se stopa rozmazávala co nejméně, což měkké tužky nemohou poskytnout.

Pro kresbu tužkou je důležité použít dobře klížený bílý papír. Tužka je univerzální prostředek vhodný pro rychlé skicy, ale i pro propracovanou studijní kresbu. Lze s ní docílit nejjemnějších detailů, ale i dokonale odstínovaných ploch. Kresba je snadno opravitelná a možnost korekcí a mazání umožňuje dokonalou kontrolu práce. Charakter linky může být sametově měkký nebo ostrý. Tlak na tužku výrazně ovlivňuje jemnost a dynamičnost kresby, což bychom tímto způsobem nikdy u fixu, tuše nebo jiného materiálu s mokrou stopou nemohli dosáhnout.

Kresbu tužkou kromě kresby lineární rozdělujeme na několik základních technik tónování:

- Šrafování – je technika, kdy je stín vytvářen linkami vedoucími dvěma i více směry a vytváří tak určitou mřížku;
- Stínování – je nejčastější a nejjednodušší technika k vytvoření stínu, pohyb vychází z uvolněného zápěstí a vytváří jednosměrné stínování;
- Stínování kombinované s roztíráním – jednosměrné stínování lze dotvořit či změkčit roztřením prsty.

I když je tužka stálejší než rudka a uhl, je potřeba ji zafixovat, aby zůstala kresba čistá a neporušená.

Kresba tužkou je základní technika a využívají ji snad všichni umělci, proto je těžké vybrat jednoho představitele. Avšak neměli bychom opomenout zmínit Josefa Mánese (1820 – 1871), který cestoval po Moravě, Slezsku a Slovensku a snažil se

⁸ SMITH, R. *Encyklopedie výtvarných technik a materiálů*, s. 69

kresbami a skicami zachytit tamní kulturu, zejména kroje a lidové typy. „Těžiště Mánesova uměleckého odkazu spočívá v jeho kresbách, v nichž vytvořil nový český svět představ, v nich žilo české umění do konce 19.století.“⁹

1. 3. 4 KRESBA PASTELKOU

V minulosti se pastelky mnoho nevyužívaly. Nesplňovaly vysoké nároky umělců na stálobarevnost. Avšak v dnešní době díky novým technologickým postupům se tuto nevýhodu daří výrobcům eliminovat. Pastelka se tak stává základním kreslířským materiálem.

Pastelky se vyrábějí podobným způsobem jako tužky, avšak tuhy se nevypalují, aby nedošlo ke zničení jejich pigmentu. Tuhy se máčejí ve voskové lázni. Získají tak vlastnosti potřebné pro kreslení. Pro menší lámavost se přidává pojivo. Do prodeje se dostávají zasazené ve dřevě, ale i v plastovém provedení a škála barev se pohybuje v mnoha desítkách, avšak základní paleta je pětibarevná kombinace žluté, červené, zelené, modré a černé. „Při výrobě pastelek určených pro děti, kde existuje možnost, že je budou okusovat, nebo je dokonce spolknou, platí velmi přísná pravidla zakazující použití jakýchkoliv pigmentů obsahujících stopy rozpustných těžkých kovů.“¹⁰

Pastelky nabízejí mnoho možností a jejich univerzálnost je srovnatelná s tužkou. Pastelkami se dá nakreslit nejjemnější detail, ale i sytá a nádherně barevná plocha. Pigmenty se dají vrstvit na sebe a vytvářet nekonečnou paletu barev a jejich odstínů. Vyznačuje se zejména svou měkkostí bez ohledu na hloubku tónu. U přechodů barev nám významně pomáhá bílá pastelka, která má schopnost zakrýt jednotlivé tahy a vytvořit tak jednolitou plochu. Barvy můžeme opticky míchat pomocí příčného stínování či překreslování pomocí různých typů šrafování, čímž opticky dosáhneme potřebný odstín. Charakter kresby také závisí na papíře, který použijeme. Kresba na hrubém či zrnitém papíře bude vypadat jinak, než když tvoříme na hladký papír. Pastelku můžeme mechanicky upravit seříznutím hrotu do špičky a využít k zachycení jemných detailů nebo pracovat plochou k vykreslení větších barevných míst.

S pastelkou se pracuje podobnou technikou jako u tužky. Avšak liší se v provedení pokud použijeme pastelky vodostálé nebo akvarelové. U akvarelových

⁹ MRÁZ, B. MRÁZOVÁ, M. *Encyklopedie světového malířství*, s. 360

¹⁰ SMITH, R. *Encyklopedie výtvarných technik a materiálů*, s. 79

pastelek se jedná spíše o efekt kresby kombinované s malbou a jejich stopa je poněkud tlumenější než u vodostálých. Pokud kresbu rozmyjeme štětcem, získáme vzhled podobný akvarelu. Avšak při práci s rozmýváním musíme dávat pozor na množství vody, aby barvy nezmizely úplně.

Jeden ze současných umělců, využívající možností kresby pastelkami je David Hockney (1937). Jeho kresby jsou charakteristické svou bezprostředností, typický je zejména měkký jas a využití velké škály barev. Nejčastěji kreslil portréty svých známých, kde vynikal zejména prací s doplňkovými barvami a jemnými přechody. Kresby působí křehce a zdůrazňují charakter pastelky. Dojem z jeho prací umocňují živé linie a cit pro detail, který dokáže svým způsobem zjednodušit a i přesto působí realistickým dojmem.

1. 3. 5 KRESBA MĚKKÝM A TVRDÝM SUCHÝM PASTELEM

„Ačkoliv se slabě vázané pigmenty ke kreslení používaly již v 15. a 16. století, musely si pastely na své uznání jako samostatného výtvarného materiálu počkat až do století osmnáctého.“¹¹ V tomto období se umělci pustili do objevování možností tohoto materiálu a plně si osvojili danou techniku.

Pastelová kresba je jedinečná technika na pomezí malby a kresby. Barvy se nemíchají na paletě, ale překrývají a roztírají přímo na papíře. Po podkladu je můžeme rozmazat po celé potřebné ploše a promíchat s jiným odstínem. U pastelů jsou charakteristické jejich syté zářivé barvy a sametový efekt. Pokud je rozmazeme, kresba se určitým způsobem zjemní. Rozmazávat můžeme prsty, hadříky nebo papírem. Mají velice dobré krycí schopnosti. Při tvorbě vzniká velké množství křídového prášku, který lze smést, odfouknout nebo rozmazat.

Tvoří se na různé papíry, zejména na barevně tónované a s hrubším vzorkovaným povrchem, aby pastelový prášek lépe přilnul k podkladu. Bílé se skoro nepoužívají, aby zpod kresby neprosvítaly. Je vhodné podmalovat pastelovou kresbu akrylovou barvou nebo temperou. Papír nátěrem zhrubne a pastely se na něj lépe chytají.

Měkký pastel není na první pohled od tvrdého rozeznatelný. Liší se však především v práci s ním a paletě barev. Oba druhy suchých pastelů můžeme bez problémů kombinovat. Tvrdé pastely jsou vhodné pro detailní kresbu, protože díky

¹¹ SMITH, R. *Encyklopedie výtvarných technik a materiálů*, s. 84

jejich tvrdosti je možné je seříznout do špičky. S tvrdými pastely se nejčastěji setkáme na základních školách.

Známe několik základních způsobů použití pastelů, avšak nejobvyklejším způsobem je míšení pastelových barev přes sebe a jejich rozetření:

- Kreslení koncem pastelů – pokud pastel seřízneme do špičky, technika je stejná jako u kresby pastelkou, avšak u pastelů je více znatelný tlak, který jsme využili k výsledné lince;
- Kreslení celou hranou pastelů – pracuje se s menšími kousky pastelů a kreslí se celou stranou pastelů, kdy vytváříme barevné vrstvy;
- Stínování a šrafování – pomocí různě kladených tahů pastelů vytváříme dojem prostoru a při využití více barev se barvy opticky smísí;
- Míchání a roztírání pastelů – vedle sebe nanesené barevné plochy prsty, papírem nebo kouskem látky rozetřeme do sebe a vznikne sametový efekt.

Pastelovou kresbu je nutné zafixovat, protože patří mezi nejchoulostivější kresebné techniky.

Nejznámější představitel pastelové kresby byl francouzský impresionista Edgar Degas (1834 – 1917). „Degas vytvořil řadu podobizen a realistických žánrů z civilního velkoměstského života, příbuzných tehdejšími naturalistickým románům E. Zola a bratrů Goncourtů.“¹² Snažil se zachytit pohyb a jeho nejčastější náměty byly dostihy a baletky, které maloval v přirozených situacích v zákulisí i o přestávkách. Obrazy jsou typické pastelovými odstíny a energickými tahy. Využíval všechny techniky vrstvení barev a různého roztírání. Kresbu zjemňoval většinou bílými tahy.

1. 3. 6 KRESBA OLEJOVÝM PASTELEM

Oproti suchým pastelům jsou více přilnavé k povrchu, nedrolí se z nich prach, proto je není třeba fixovat. Podobají se spíše voskovkám než suchým pastelům. Pojidlem barviva je olej a není vhodné je kombinovat s pastely suchými. Díky olejové konzistenci se dají těžko roztírat a míchat je lze jen za pomoci terpentýnu, avšak kresba se pak ztrácí v malbě. Jejich měkkost je závislá na teplotě. Čím déle pastel držíme v ruce, tím je stopa hutnější a těžko se kontroluje. Dají se také kombinovat s olejovými barvami. Pastely se využívají pro kresbu realistickou i abstraktní.

Lze s nimi pracovat různými způsoby a technikami:

¹² MRÁZ, B. MRÁZOVÁ, M. *Encyklopedie světového malířství*, s. 133

- Optické míšení barev – jemným překrýváním dvou barev v jednu plochu dosáhneme optického míšení;
- Šrafování - je technika, kdy jsou barevné linky vedeny dvěma i více směry a vytváří tak určitou barevnou mřížku, která opticky míchá barvy;
- Roztírání – využívá se málo, smíšení lze dosáhnout rozetřením barev nehtem nebo jiným tvrdým nástrojem a vznikne jednolitá skvrna;
- Škrabání – na stejnoměrnou vrstvu světlého tónu pastelu nanese další vrstvu černé pastelové barvy a následně vyškrabeme kovovým nástrojem motiv.

Olejové pastely odpuzují vodu, proto se dají kombinovat s akvarelovou barvou. Nejprve nakreslíme motiv pastelem, poté ho citlivým způsobem doplníme barvou. Po zaschnutí vystupující pastel, na kterém ulpěly částičky pigmentu z akvarelových barev, seškrábneme a kresba se tak rozjasní.

1. 4 TECHNIKY KRESBY MOKROU STOPOU

„Kresba mokrou stopou zahrnuje ty kreslířské techniky, které využívají nástroje a barvy - pera, dřívka nebo brku a tuše či inkoustu.“¹³ Důležité je zmínit, že všechny techniky s využitím tuše či inkoustu lze lavírovat.

1. 4. 1 PEROKRESBA

Již raně křesťanské umění považovalo perokresbu za jednu z nejnáročnějších technik a vychází z lineární kresby. I když dnes je nabízeno mnoho kreslících materiálů, základní problémy kresby zůstávají stejné. Stopa pera je přímočará a vyžaduje značnou kreslířskou jistotu, jelikož při samotné práci i na hotové kresbě nemáme možnost korektur. Existuje guma na mazání tuše, avšak nikdy nemůže dosáhnout stejného výsledku jako při mazání tužky. V mnoha případech si umělci motiv předkreslovali tužkou nebo uhlem a následně kresbu obtáhli tuší.

Charakter kresby může být sebejistý, váhavý nebo lehký a poukazuje na umělcovu osobnost a manuální zručnost. Základním principem je kontrast mezi černými liniemi a okolními plochami. Celkový dojem také ovlivňuje materiál, který použijeme. K dostání jsou pera s plochými, kulatými a zašpičatělými hroty. Charakter stopy je ovlivněn podkladem, na který je nanесena. V navlhčeném nebo příliš savém papíře se linka rozpije, pokud se tomuto efektu chceme vyhnout, je vhodné použít dobře klížený papír. Jemnějších a světlejších linek dosáhneme zředěním tuše vodou. Kresba je pak laděna do jemných šedých tónů. Můžeme využít bílou a černou tuš nebo si vybrat ze škály barevných odstínů. Bílá tuš v kombinaci s černou se využívá zejména ke ztvárnění světla.

Stínu dosahujeme pomocí šrafování, kdy zhušťujeme nebo naopak zředíme krátké čáry. Mohou být jednosměrně řazeny a křížit se, nebo dynamicky různosměrné a dosahovat tak živé kresby, která vyniká na větších formátech. Zvláštní dojem vytváří tuš v kombinaci s ostatními kreslířskými technikami, jako je kresba uhlem, rudkou nebo tužkou. Avšak měli bychom pracovat s rozmyslem, aby perokresba zcela nezanikla.

Mezi významné představitele perokresby patřil v minulosti italský malíř a sochař Michelangelo (1475 – 1564). I když byl zejména sochař, dochovaly se pozoruhodné kresebné studie, v nichž hledal pohyb nebo se zaměřoval na detail. Jeho práce byly vysloveně plastické. Sloužily k rozpracování námětu jeho budoucí

¹³ ROESELOVÁ, V. *Techniky ve výtvarné výchově*, s. 40

sochy, které pro něj byly na prvním místě. Snažil se o dokonalé ztvárnění lidské postavy ve všech pohybech. „Sám Michelangelo, jehož postavy jsou doslova prodchnuty vnitřním životem, začínal sochařsky přesnými studii modelace svalstva, dokonale vyšrafovanými křížovým šrafováním; teprve později začal pracovat trhanější a zároveň živější konturou, zdánlivě s menší péčí.“¹⁴

1. 4. 2 KRESBA ŠTĚTCEM

Stejně jako u perokresby je potřeba cítit určitou jistotu v práci s lineární kresbou za použití tuše. Výrazným odstupňováním tlaku na štětec lze dosáhnout i lehké dynamické linky.

Pro každou techniku je vhodný jiný druh štětce. Liší se druhem použitého chlupu, velikostí a tvarem. Kvalita štětce spočívá v jeho schopnosti udržet barvu a tvar, kdy důležité je zejména to, aby neztrácel chlup. Štětce rozdělujeme na ty, u kterých je použito přírodních chlupů a na syntetické, které jsou vyrobené ze syntetických vláken. U štětců je důležitý zejména tvar a každý vyhovuje jiným technikám. Můžeme pracovat s kulatými, půlkulatými, plochými nebo vějířovitými tvary štětců.

Oproti ostatním kresebným technikám u kresby štětcem nevyužíváme k zachycení stínu šrafování. Důrazná obrysová linie tuto potřebu plně nahrazuje. Odlehčením ruky dosáhneme ztrácející se linie, která nám propůjčuje dojem světla. Kresbu štětcem můžeme doplňovat ostatními technikami k zachycení detailu, avšak tím částečně ztratí na své lehkosti. Pro tuto práci se hodí spíše velké formáty papíru. Kreslení je pak mnohem uvolněnější.

Tato technika se využívá zejména v Číně, kde čínská kresba štětcem patří mezi základní výtvarné techniky. U nás štětcem pracoval např. Josef Čapek.

1. 4. 3 KRESBA FIXY

Charakteristická je pro ně stejnoměrná, sytá stopa. Tato technika je velmi oblíbená, zejména u dětí, pro svou výraznou barevnost. I když lze těžko vytvořit odlehčenou stopu, aby se tak v kresbě odrazil umělcův rukopis, je vhodná, pokud ji správně volíme v souvislosti s námětem nebo využíváme specifických kvalit fixů.

¹⁴ TEISSIG, K. *Technika kresby*, s. 129

Barvy se míchají překrýváním, ale dosáhnout nového odstínu můžeme i barevnou šrafurou. Nikdy však není tak dokonalý jako u jiných technik.

Fixy jsou k dostání v různém provedení. Díky tomu, že špička je z plstnatého materiálu, její tvary mohou být různé, což má vliv na charakter stopy. Základní dělení je na silné a slabé fixy. U silných nikdy nemůžeme vytvořit požadovaný detail, avšak vhodné jsou k zaplnění velkých formátů. Oba tyto druhy materiálu můžeme kombinovat. Velkou nevýhodou této techniky je nestálost barvy, která rychle vybledne. Oproti tomu některé silné fixy prosakují skrz papír. Pokud se kresba fixem spojí s vodou, můžeme dosáhnout efektu akvarelu tím, že se linie polorozpusť.

1. 4. 4 LAVÍROVANÁ KRESBA

Lavírováním lze doplnit všechny kresebné techniky. Důležité je mít pevnější kresebnou osnovu, která vydrží následné rozmývání. Nejčastěji lavírujeme perokresby. Můžeme tónovat stíny nebo se zaměřit na detaily. „Vyjádření kompozice, pojednání terénu v krajině, atmosféry oblohy, docílení jakékoli nálady nebo sdělení citového klimatu lidského modelu, to vše je v možnostech této přebohaté techniky.“¹⁵

Je to bezprostřední a poměrně rychlý prostředek. Podstatou je naučit se odhadnout množství světla kolem zobrazovaných předmětů. Toho dosáhneme pomocí lavírovací tekutiny, což je voda nebo průhledný jemně tónovaný roztok rozmývajících rozpustných barviv kresby. Práci se snažíme zanechat v co nejsvětlejších tónech. Kresbu stačí naznačit pouze v základních liniích a poté dokončit konkrétními tahy. Pokud bude naše práce těžkopádná a lavírování nadměrné, může se stát, že kresbu zničíme. Postupujeme opatrně od nejsvětlejších průsvitných míst a postupným přidáváním dosahujeme tmavších tónů. Ubírat na intenzitě lze těžko. Hloubky stínu dosahujeme nanášením tmavšího, ale průsvitného tónu stále přes sebe, vždy přes zaschlou vrstvu.

Důležité je odhadnout, kdy přestat, aby kresba nebyla těžkopádná. Raději necháváme světlá místa zachována a detaily doděláme jen v náznaku. Hotovou kresbu můžeme změkčit čistou vodou. Nesmíme zapomínat, že po uschnutí ztrácí trochu na svěžesti. Nosná je linková kresba mezi lavírovanými plochami a světlými místy.

¹⁵ TEISSIG, K. HRDINA, I. *O kresbě*, s. 87

S kresbou můžeme experimentovat. Jeden ze způsobu je nechat přes práci téci proud vody a po oschnutí se zachytit určitých efektů a pracovat dál. Některá místa můžeme vysát savým papírem nebo posypat vlhkou plochu práškem z rozdrčeného uhlí.

Obtížnou techniku lavírování si osvojil i holandský malíř Rembrandt Harmensz van Rijn (1606 – 1669). Je tvůrcem dvou tisíc kreseb, jejichž součástí je i mnoho lavírovaných prací. Byl zručný portrétista a autoportrétista. Zaměřoval se také na biblické výjevy a obrazy moudrých starců. Řadí se mezi umělce, kteří vynikali výrazným živým rukopisem. Osobitě využívá temnosvitu a pracuje s kontrasty světla a stínu. „Jako universálně nadaný umělec vyvrcholil holandskou malířskou tradici a zároveň vytvořil dílo, jež svou všelidskou hodnotou bude věčně aktuální.“¹⁶

Snadnější technikou, podobnou lavírování, je kresba inkoustem a následné rozmývání nakreslených linií vodou. Dosáhneme tím také světlejších a tmavším odstínů, podle toho, jak moc kresbu rozmýváme. Tuto techniku jsou schopné zvládnout i předškolní děti.

1. 4. 5 KOLOROVANÁ KRESBA

Je to technika, kdy do kresby zakomponujeme barevné tónování. Akvarel hraje vedlejší úlohu a kresbu pouze doplňuje a vytváří v ní zajímavou atmosféru. Akvarelem se kolorovaly nejen drobnější práce, ale i velké předlohy pro nástěnné malby a gobelíny. Nejčastěji se tímto způsobem upravovaly a dokončovaly kresby tužkou, ale funkční byly i ve spojení s uhlím nebo tuší.

Pro kolorování se hodí kresba dostatečně propracovaná a provedená jednobarevnou technikou. Barva se do ní vnáší jen lehce a v několika barevných tónech. Neměli bychom kresbu kolorovat pouze pro zakrytí nedostatků. Barva by měla zdůrazňovat její citový účín, v žádném případě nesmí působit rušivě. Na první pohled se může zdát, že tato technika není nikterak složitá, avšak odhadnou správné tónování je záležitostí citu a smyslu pro lehkost.

Tuto techniku si dokázal citlivým způsobem osvojit Josef Lada, jeden z neznámějších českých umělců, který zachycoval výjevy z vesnického života, tradice a zvyky.

¹⁶ MRÁZ, B. MRÁZOVÁ, M. *Encyklopedie světového malířství*, s. 490

1. 5 NETRADIČNÍ TECHNIKY KRESBY

Existuje celá řada umělců, kteří pod tlakem reklam a rychle se rozvíjející společnosti sahají po přímém kontaktu s okolním prostředím a přírodou. Vyhýbají se tradičním způsobům a hledají něco nového, v čem by mohli rozvinout svůj cit pro krásu.

1. 5. 1 KRESBA DŘÍVKEM

Je odvozeninou perokresby, avšak mnohem vhodnější pro děti všech věkových kategorií. Patří mezi **základní** kresebné techniky využívané v mateřských školách.

Dřívko zanechává kratší stopy než pero, protože mu chybí zásoba tuše. Stopa je výrazná, avšak konec linky přechází do ztracena. Také záleží jakou úpravou dřívko projde. Můžeme je libovolným způsobem seříznout, podle toho jakou požadujeme stopu. Podobně jako u perokresby odráží osobnost umělce. Tento nástroj je lépe ovladatelný než pero, protože tvoří kratší linie a tuš se nachází pouze na povrchu nástroje. Pokud se chceme vyhnout stínování, lineární kresbu můžeme obohatit lavírováním.

Můžeme kombinovat více odstínů tuší k oživení kresby, avšak při výběru barev bychom měli mít na paměti, že ne vždy je to potřeba. Linku, kterou dřívko zanechává, můžeme doplnit ostatními technikami, jako je kresba uhlem nebo rudkou.

Kresbu dřívkem používal např. malíř Miroslav Koval, který zachycoval zejména přírodu a pohyb v ní.

1. 5. 2 FROTÁŽ

Frotáž znali již v době před naším letopočtem v Číně a dodnes ji využívají archeologové jako dobrý, rychlý a přesný dokumentační prostředek k záznamu plastických povrchů historických památek.

Jedná se o techniku, kdy umělec může využít vyvýšené struktury nějaké podložky, přes kterou se položí papír a následně kreslí. Jedná se o snímání nerovného povrchu předmětu přes papír.

Druhý způsob se liší technikou k získání potřebné struktury. Na kovovou podložku rozválíme tiskařskou barvu, na kterou zlehka přiložíme papír. Poté dynamickými tahy dostatečným tlakem vytváříme tužkou kresbu, která z druhé strany

přijme barvu a vznikne výsledné dílo. V otiscích různých předmětů můžeme hledat linie a určitý příběh. Techniku frotáže doplňujeme i jinými kresebnými materiály.

1. 5. 3 PRÁCE S MATERIÁLEM SOUVISEJÍCÍM S TÉMATEM

Jedná se většinou o kresby s využitím přírodních materiálů. „Materiál může pocházet přímo z předmětu, který představuje, nebo jej lze použít zcela bez vazeb.“¹⁷

Za kresby můžeme považovat práce vzniklé nanášením bláta, písku, vody, trávy, listů nebo šťávy získané z ovoce. Nejsou kresbami v pravém slova smyslu, ale svým výrazem a přímočarostí s ní mají mnoho společného. Někteří umělci pracují způsobem, kdy nejdůležitější je pro ně tvůrčí práce a prožitek. Jiní se zaměřují na kresby, ve kterých zanechávají určitý odkaz nebo skrytou pravdu. Existují také tvůrci, kteří nechávají svou práci na pospas přírodním živlům a různými způsoby zaznamenávají její změny. Někteří pracují s deštěm, jiní využívají vypalování motivu pomocí slunečních paprsků a zvětšovacího skla.

Oproti ostatním kresebným technikám se jedná o tvůrčí práci zcela svobodnou bez jakýchkoliv pravidel a záleží pouze na umělci, jakým způsobem se chce vyjádřit.

Významným umělcem, který se chtěl oprostít od klasických výtvarných postupů je Richard Long (1945). Je to britský umělec a představitel land – artu. Hlavním principem jeho tvorby je chůze a stopy. Podél cest a břehů řek vyšlapává cestičky, spirály a aranžuje kameny. Také tvoří sochy, které nechává napospas přírodním vlivům a vrací je tak zpátky do přírody. Vytváří práce za použití bláta a vody. Kreslí na stěny rukama nebo na ně vrhá kbelíky bláta. Long se tak snaží vyjádřit svůj duchovní vztah k přírodě. „Smysl Longových prací leží spíše v procesu vzniku a vytváření než v rekonstrukci vnější podoby předmětu.“¹⁸

1. 5. 4 KRESBA HROTEM DO VOSKOVÉHO PAPIÍRU

Je to technika nadmíru zajímavá a tajemná. Spočívá v zavoskování celé plochy papíru, kdy používáme libovolné kombinace voskových pastelů. Barevné plochy klademe vedle nebo přes sebe, podle možností daného materiálu. Po nanesení dostatečně silné vrstvy vosku jej přetřeme obvykle černou tuší. Důležité je, aby tuš dostatečně zaschla, abychom mohli započít další práci. Ostrým hrotem do

¹⁷ SMITH, R. *Encyklopedie výtvarných technik a materiálů*, s. 127

¹⁸ SMITH, R. *Encyklopedie výtvarných technik a materiálů*, s. 127

černé plochy vnášíme linie a motivy, které můžeme doplnit šrafurou. Je to práce založená na náhodě a umělec nikdy předem neví, čeho na závěr dosáhne. Je to výtvarná hra, kterou svede každý.

1. 5. 5 KRESBA HROTEM DO PAPÍRU A JEJÍ KOLOROVÁNÍ

U této techniky postupujeme tak, že do papíru vyškrabeme motiv, naruší se jeho struktura a následným přetřením barvou se pigmenty nejvýrazněji zachytí ve vyrytých liniích. Techniku můžeme ozvláštnit odstraněním části barvy pomocí hadříku nebo papírového ubrousku, který dobře saje. Dosáhneme tak světlejších míst a většího napětí v kresbě.

Zhodnocení kresebných technik

S kresebnými technikami se dá pracovat jakkoli. Záleží pouze na kreativitě a odvaze kreslíře experimentovat a objevovat možnosti kresby. Kresebné techniky a materiály nabízejí nepřeberné množství variací a obměn.

V teoretické části mé bakalářské práce jsem shrnula a stručně popsala technologické hledisko základních kreslířských technik a uvedla také možnosti, jak lze s těmito technikami netradičně pracovat.